

GOTTNER RICHÁRD GÁBOR

Egy japán klasszikus a szamurájok hajnaláról immáron magyarul

Heike monogatari, avagy a Heike tündöklése és bukása. Fordította: Bärnkopf Zsolt. Budapest: Flaccus Kiadó, 2022, 672 oldal

A hazánkban is elérhető klasszikus japán irodalmi művek egy régi, nagy adósságát sikerült törleszteni (még ha nem is feltétlenül úgy, ahogyan az ideális lett volna). A japán történelem leghíresebb háborús eposza a *Heike monogatari* 平家物語, a háborús krónikák (*gunki monogatari* 軍記物語) műfajának legismertebb darabja, amely a Minamoto 源 (más néven Genji 源氏) és a Taira 平 (más néven Heike 平家) család közt dúló, egyben a Heian-kort (794–1185) is lezáró Genpei-háború 源平合戦 történetét meséli el.

Némileg vegyes érzésekkel vettem kezembe a tekintélyesen vaskos (670 oldal), egyébként ízlésesen megszerkesztett, kemény fedeles magyar kiadást. Egyrészt mindenképpen örömteli és üdvözlendő, hogy a *Heike monogatari*, amelyet minden japánal foglalkozó kutató, hallgató ismer, és amelyről valószínűleg minden Japán iránt érdeklődő laikus is hallott már, végre megjelent magyarul. Másrészt viszont szomorú, és a hazai szakma számára mindenképpen nagy veszteség, hogy a magyar fordítás nem az eredeti, klasszikus japán, hanem angol közvetítő nyelv alapján készült el – igaz, a kötet megjelenését a Japán Alapítvány támogatta.

Ez a jelenség nem ismeretlen hazánkban: rengeteg példát lehet említeni arra, hogy a japán irodalom kiemelkedő jelentőségű munkái nem eredeti nyelvről, hazai szakemberek, műfordítók közreműködésével, hanem valamely már meglévő idegen nyelvű fordítás alapján jelennek meg magyarul. Olyan híres művek esetében is megtörténik ez, mint a szintén háborús krónikák műfaját gazdagító *Soga monogatari* 曾我物語¹ vagy a szamurájok kapcsán legelterjedtebb

¹ Magyarul megjelent: Kárpáti Gábor Csaba (szerk.): *A Szoga fivérek krónikája*. Fordította: Tóth Andrea. Budapest: Szenszár Kiadó, 2005. A magyar fordítás az angol nyelvű *The Tale of the Soga Brothers*. Translated, with an Introduction and Notes, by Thomas J. Cogan. Tokio: University of Tokyo Press, 1987 kiadás alapján készült.

irodalmi mű, a *Hagakure* 葉隱.² Ez a jelenség közel sem az eredeti nyelvből fordítani kész szakemberek hiányán, sokkal inkább a terület finanszírozásán, a könyvkiadás mögött rejlő, elsősorban nem tudományos szempontú megfontolásokon múlik.

Van ugyanakkor számos ellenpélda is: Takuan Sōhō 沢庵宗彭 szerzetes *Fudōchi shinmyōroku* 不動智神妙録,³ illetve Yagyū Munenori 柳生宗矩, a híres szamuráj *Heihō kadensho* 兵法家伝書 című,⁴ a harcművészeti kutatásban alapműnek számító írásait elsőként ugyancsak angol nyelvről (mindkét kiadás esetében William Scott Wilson munkája alapján) fordították le, ám 2016-ban ezeknek a műveknek az eredeti japán nyelvről elkészített, szakszerű magyar fordítása is megjelent Szabó Balázs *Test és tudat* című hiánypótló munkájában.⁵ A harcművészeteken túl pedig egészen a közelmúltból is vannak példák régi japán művek megjelent magyar fordítására: az *Orpheus Noster* XIII. évfolyamában megjelentek többek között részletek a *Tsurezuregusa* 徒然草,⁶ illetve a *Makura no sōshi* 枕草子 (elterjedt magyar nevén *Párnakönyv*)⁷ című klasszikus irodalmi munkákból, de önálló kötetben néhány éve a *Hōjōki* 方丈記 magyar fordítását is publikálták, két másik kapcsolódó mű fordításával *A fűkunyhóból* című kötetben.⁸ Precedens tehát van, a klasszikus japán szövegek műfordítása

² Magyarul megjelent: Jamamoto Cuneo: *Hagakure: A szamurájok kódexe*. Fordította: Kárpáti Gábor Csaba. Budapest: Szenszár, 2011. A magyar fordítás az angol nyelvű Yamamoto Tsunetomo: *The Hagakure. A Code to the Way of the Samurai* (edited by Takao Mukoh). Tokio: The Hokuseido Press, 1980 és a szintén angol nyelvű Yamamoto Tsunetomo: *Hagakure. The Book of the Samurai* (edited by William Scott Wilson). Tokio: Kodansha International Ltd. 1979 kiadások alapján készült.

³ Hazánkban először megjelent: Takuan Szóhó: *A korlátaitól megszabadított elme. A zen mesterének írásai a kard mesteréhez*. Fordította: Gajdos László. Budapest, MX BT, 1997. A magyar fordítás az angol nyelvű Takuan Soho: *The Unfettered Mind translated by William Scott Wilson*. Kodansha International Ltd. 1986 kiadás alapján készült.

⁴ Hazánkban először megjelent: Jagjú Munenori: *Az életet adó kard. Heiho kadenso. Titkos tanítások a sógun házából*. Fordította: Ambrus Kata. Budapest: Torii Könyvkiadó, 2006. A magyar fordítás az angol nyelvű *Life-Giving Sword: Secret Teachings from the House of the Shogun by Munenori Yagyu, translated by William Scott Wilson*. Kodansha International Ltd. 2003 kiadás alapján készült.

⁵ Szabó Balázs: *Test és tudat: A japán harcművészeti filozófia hajnala*. Budapest: Torii Könyvkiadó, 2016. A kiadványról Stéger Ákos írt recenziót a *Távol-keleti Tanulmányok* 2017/2. számában.

⁶ Máté Zoltán: „Curezure-gusza (részletek, bevezetővel)” *Orpheus Noster* 2021/4. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, 78–100.

⁷ Mayer Ingrid: „Párnakönyv (részletek, jegyzetekkel és tanulmánnyal)” *Orpheus Noster* 2021/4. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, 101–112.

⁸ Yasutane-Chōmei-Bunting: *A fűkunyhóból*. Szerkesztette, fordította és a jegyzeteket készítette: Fülöp József és Szemerey Márton. Budapest: Gondolat Kiadó, 2017. A kiadványról Muth Patrícia és Pecze Ágota írt recenziót a *Távol-keleti Tanulmányok* 2018/1. számában.

az eredeti forrásnyelv alapján egyáltalán nem kivitelezhetetlen vagy példa nélküli Magyarországon.

A *Heike monogatari* magyar fordítása azonban sajnos egyelőre az előbbi, nem pedig az utóbbi esetek táborát erősíti. A magyar fordítás Helen Craig McCullough (1918–1998), a berkeley-i Kalifornia Egyetem japanológus professzorának *The Tale of Heike* címen megjelent angol nyelvű kiadása alapján készült.⁹ A magyar kiadás hűen átvette az eredeti angol fordítás szinte minden elemét, annak majdnem összes erényével és hiányosságával egyetemben. Az valószínűleg mindkét fordító munkáját dicséri, hogy a szöveg gördülékeny megfogalmazású, kellemesen olvastatja magát, ugyanakkor ügyesen őrizte meg a mű prózai mivoltát, tárgyilagos hangvételével nem bocsátkozik magasztos költői túlzásokba. Nem lengi körbe a legtöbb laikusok által írt vagy fordított, a japán kultúrához kapcsolódó műben gyakran előforduló, a „varázslatos Távol-Kelet” misztikumát éltető pátosz. A történet drámaiságát a szereplők sorsa, nem pedig a modoroskodó fogalmazás szolgáltatja. Se nem száraz, se nem szirupos, tökéletesen fogyasztható olvasói élményt nyújt.

A szakmaiság jegyében néhány helyen az eredeti angol fordítás szerzője lábjegyzetekkel igyekszik egy-egy szót, fogalmat tisztázni, bővebb jelentését megadni. Gyakori ez a szövegben, amikor egy bizonyos kifejezésnek a homonim mivoltával játszik az eredeti mű, ehhez pedig az angol fordító igyekszik magyarázatot fűzni. Nagy hiányossága mindkét fordításnak viszont, hogy ezekhez a magyarázatokhoz nem ad meg írásjegyeket, így az érdeklődő csak saját kutatómunkájára támaszkodva találhatja meg, konkrétan melyik *kanji*-król van szó, amelyeknek azonos hangalakja a szójátékok alapjául szolgál.¹⁰ A magyar fordítás ezt a problémát sajnos nem orvosolja. Ugyancsak veszteség, hogy sok esetben a szereplők konkrét művekből, elsősorban buddhista és konfuciánus klasszikusokból idéznek, vagy azokra hivatkoznak, itt azonban nincsenek külön lábjegyzetek az említett források megnevezésére, további magyarázatára. Az olvasó találkozik például Buddhák, Bódhiszattvák, buddhista istenségek neveivel, szútrák címeivel, ám ezekről semmilyen további információ, magyarázat nem áll a rendelkezésre, amelynek alapján megérthetné a szerepüket, jelentőségüket a mű kontextusában.

Mind az angol, mind pedig a magyar kiadás tartalmazza McCullough eredeti előszavát és bevezetőjét, amely kísérőtanulmányként is értelmezhető a szöveg

⁹ *The Tale of Heike*. Translated, with an Introduction, by Helen Craig McCullough, Stanford [California]: Stanford University Press, 1988.

¹⁰ Ilyen például a *heiji* szó, amely hangalakban egyszerre utalhat a Taira családra 平氏, illetve a korabeli borosüvegre 瓶子. A lábjegyzet megadja ezt a két jelentést, ám az azokhoz tartozó írásjegyek (ahogyan most ebben a lábjegyzetben megadtam) nem szerepelnek sem az eredeti, sem a lefordított szövegben. Így az olvasó jobb híján a fordítók szavahihetőségében bízhat.

kialakulásáról és történelmi előzményeiről, benne a fordító megjegyzéseivel és a fontosabb szereplők ismertetésével. A könyv végén pedig térképek, részletes háttérinformációk – a nap (kínai időszámítás szerinti) órái, időszakok nevei, császárok uralkodási ideje, családfák, összefoglaló a történelmi előzményként szolgáló Hōgen- és Heiji-lázadásról –, részletes kronológia, egy újabb tanulmány „A *Heike* mint irodalom” (angolul: „The *Heike* as Literature”) címmel, valamint egy szöszedet is található (ez utóbbi sajnos ismételt *kanji*-k nélkül). Ezeket a magyar kiadás ugyancsak hiánytalanul átvette, annyi elismerésre méltó különbséggel, hogy a térképeket kicsit átszerkesztve, új jelmagyarázattal könynyebben áttekinthetővé tette az angol verzióhoz képest.

További különbségek, hogy az angol kiadásban a szövegbe ágyazott illusztrációk (a regény eseményeit ábrázoló klasszikus fametszetek) a magyar kiadásból terjedelmi okokból teljesen kimaradtak. Ugyanakkor az mindenképpen kiemelendő a hazai fordítás javára, hogy míg a szövegben található versek az angol kiadásban csupán latin betűs Hepburn-átírással és angol fordítással szerepelnek, addig a magyar kiadásban a fordító mellékelte az eredeti japán írásjegyekkel írt versszöveget, a Magyar Tudományos Akadémia által ajánlott magyar hangrendszer szerinti latin betűs átírást,¹¹ valamint a magyar nyelvű fordítást. Ez utóbbi formai elemeiben (a sorok és az egy sorban található szótagszámok tekintetében) tükrözi az eredeti japánt, jelentésében pedig a magyar fordító az eredeti japán és az angol fordítás alapján igyekezett a verset magyar nyelvre átültetni.¹²

A magyar kiadás természetesen kiegészült a magyar fordító, Bärnkopf Zsolt előszavával is, amelyben számot ad az inspirációról, illetve a fordítás alapjául szolgáló munka kiválasztásáról, valamint őszintén fejezi ki saját álláspontját az elkészült fordítás minőségéről:

Fontosnak tartom kiemelni, hogy egy közvetítő nyelvről történő fordítás soha nem tudja visszaadni az eredeti mű gazdagságát, így ez a fordítás sem méltó igazán a *Heike monogatari* igazi súlyához. Tovább rontja a helyzetet, hogy én magam nem vagyok műfordító, így a szakma technikai eszköztárát sem tudtam úgy alkalmazni, mint egy igazán hozzáértő. Mégis úgy gondolom, hogy harminc-

¹¹ A fordítás egésze ezt az átírási módot használja, ami elsősorban a laikus olvasóknak kedvez.

¹² Mivel a magyar fordító számára bár nem ismeretlen a japán nyelv, ám a klasszikus japán nyelvtanban, Heian-kori lírában nem igazán járatos, így ezeknek a verseknek a minősége meglehetősen hullámzó, némely fordítás egész jól eltalálta a japán eredeti hangulatát, jelentését, míg másol a klasszikus nyelvtani szerkezetek ismeretének hiányából adódóan, igencsak távol áll a vers eredetijétől. Ez azonban még így is több annál, mintha a fordító egyszerűen az angol versfordítást ültette volna át magyar nyelvre, az eredeti japán szöveg megadása pedig lehetőséget biztosít az ahhoz értők számára az eredeti elolvasására, értelmezésére is. A lábjegyzetekben lévő magyarázatoknál is ugyanerre lett volna szükség.

évnyi várakozás után még egy nem túl jó fordítás is sokkal jobb a semmilyenél, egy gyenge szövegből is többet lehet megtudni, mint egy nem létezőből.¹³

A bevezetés jól tükrözi a megjelent magyar fordításhoz fűződő véleményemet, a fordítóval egyetértve, ez is határozottan több, mint a semmi. Remélhetőleg a kiadás valóban elindít egy olyan folyamatot, amelynek a végén Takuan Sōhō és Yagyū Munenori munkáinak mintájára, egy eredeti, japán fordításon alapuló kritikai kiadás is napvilágot láthat. Addig is, legalább ebben a formában lehetőség adódik megismerni a *Heike monogatari* történetét, nemcsak a területtel foglalkozó kutatók, hanem a lelkes laikusok számára is.

¹³ *Heike monogatari*. Fordította Bärnkopf Zsolt. Budapest: Flaccus Kiadó, 2022. 11.